

I

I, conj. copulativa, del ll. ET 'també, àdhuc', 'i'. □
1.ª doc.: *e*, orígens; *i* (sovint grafiat *y*, *hi*), ja apareix esporàdicament a l'Edat Mitjana, des del S. XIII.

«Aizò vol dir *e* mostrar --- que si om parlave tan gint --- col pus sapi om del món, *e* ere cast *e* abstinent, mas caritat no avie en él, no li tenrie prod a salvament ---», *Homilies*, 1v4ss.; «él comensà a dir —Adud de la càrcer la ànima mia - *E*, entre aquestes paraules, él s'adormí», *VidesR*, 99v2.

La forma *e* és enormement predominant a tota l'E. Mj., però ja s'hi troben alguns casos esparsos de *i* (sovint amb la grafia *hi*), des del primer segle literari; no en manquen alguns casos ja en la *Cròn.* de Jaume I (p. ex., ed. Ag., p. 16.1f.; Eiximenis, *Dones*, ed. 1495, p. xixb; *Filla de Costantí*, *NCL.*, 62, 75 etc.). És sobretot un tret peculiar d'alguns textos de caràcter o de copista més vulgars; *Breviloqui* de Joan de Galles (*NCL.*, 50.2 i passim); molt sovint a la *Questa* de Reixac (mall., S. xiv): «los compa<n>yons de la Taula Radona --- cant fo Pasque de Pantagosta *hi* fóran vants a Gamelot, *hi* agran hoït lo sarvisi de Jh. Xrist ---», f° 1r., «molt lo pregaren de romanir, *hi* él raspòs a tots --- què no romandria ---», f° 1v., «éls vengran en huna val gran, *hi* éls veran denant éls huna abadia ---», f° 1v.

En el S. xv això es va espesseint cada vegada més, i fins en els textos que, com el *Tirant* o Jaume Roig (*Spill*), encara prefereixen de molt la forma *e* («*e* tornat en Alexandria, recullís en una nau e passà a Venècia», JoMartorell, Ag. i, 20 etc.), els casos de *i* copulatiu (amb grafia *hi*, *y*) es compten ja per dotzenes («sarna y cosquera», «se liuraren / dones, *hi* ·s daven / ---», *Spill*, 12098, 7112 etc.); molt copiosament en la col·lecció de cartes privades del S. xv aplegada per Francesc Martorell en *NCL.* ix, i en alguna d'elles amb caràcter ja quasi sistemàtic, p. ex. en la LX (que pels fets alludits ha de ser dels anys 60): «me recoman a vós, *i* al vostre car companyó *e* amic meu En P. F., *i* a En Gabriel Janer, *i* a madona sua, *i* a tots los bons amics ---» (i encara quatre casos més), 128.11ss.

El canvi de *e* en *i* s'explica, d'una banda, per la freqüència de la posició en hiatus, en la qual era obligat el pas de *i* segons la fonètica històrica (*crear* > *criar*, *beaces* > *biaces*, així mateix *MEA* > *mia*, *vIA* > *via* etc.);¹ d'altra banda com una conseqüència indirecta del fet que el mot es pronunciés com *ε* (i no pas *ə*) en els dialectes orientals i intermedis: en part perquè no era un mot enterament àton (cf. en castellà, Navarro Tomás, *RFE* xii, 365) i més encara per la necessitat d'evitar confusions homonímiques amb la preposició *a*, que haurien donat lloc a tota mena de malentesos.

Doncs un corollari d'això, pel mateix fet que en un clima fonètic oriental una *ε* àtona és un fonema d'excepció, era que es tendís a tancar-la més fins a fer-ne una *i*: recordem que la necessitat de diferenciar és la que ha obligat a pronunciar amb *ε* i no pas *ə* els mots com *teatre*, *beata*, *meat* i anàlegs; i que, en un ambient fonètic quasi-oriental, el dialecte xipella ha hagut de canviar en *i* totes les seves *ee* àtones. En castellà les raons del canvi de ET en *y* són en bona part diferents, encara que hi hagin coincidit els efectes (veg. el que en dic en el DCEC, s. v. Y); i si el gallego-portuguès ha mantingut la *e* medieval és quasi només amb caràcter gràfic, car en la major part dels dialectes d'aquesta llengua, i en la majoria dels contextos, és tota *e* àtona que hi té un so quasi igual al de *i*.

A partir dels anys de 1500 el canvi en *i* de la conjunció resta consumat fins en la llengua escrita, car fou en va que alguns recalctrants s'hi oposaven (p. ex. les eds. de JRoig de 1531 i 1561 canvien *hi* en *e* v. 7112, però ja en el pròleg i la portada de 1531 la *e* i la *i* alternen igualadament, veg. pp. 368-9 de l'ed. Chabàs); és superflu comentar la qüestió ortogràfica de si s'havia escrit *i* o bé *y*, car això no era més que una minúcia trivial sense realitat lingüística, i serà fàcil de suplir la informació, que ja no donarem, perquè es trobarà en massa en les revistes i gramàtiques del tombant dels Ss. XIX-XX.

Però tan viva havia restat la memòria de la *e* de la nostra gran llengua clàssica, medieval i renaixentista, que el despertador de la renaixença literària Bonaven-